

HOCAZÂDE AHMED HİLMİ

(ö. 1914)

Hadîkatü'l-evliyâ
adlı eseriyile tanınan müellif.

Erzincan'ın Eğin (Kemaliye) kazasında doğdu. Eşrefzâdeler diye tanınan ailesinin soyu Halvetiyye tarikatının ikinci pîri Yahyâ-yı Şîrvânî'ye ulaşır. Huzur derslerinde başmuhatap olarak bulunan müderris Mehmed Hulûsi Efendi'nin oğludur. 1907 yılında yayımlanan *Ziyâret-i Evliyâ* adlı eserinde adının önüne koyduğu "Marif Nezâret-i Celîlesi teftiş ve muayene heyeti âzasından" ifadesi dışında mesleği ve öğretim durumu hakkında bilgi bulunmamaktadır. *Hadîkatü'l-evliyâ*'dan, babasının ve kendisinin Nakşibendî şeyhlerinden İzmîrli Osman Nûri Efendi'ye mensup oldukları anlaşılabilir. Bursalı Mehmed Tâhir, Hoca-zâde'nin 1332 (1914) yılında çok genç yaşta vefat ettiğini ve Karacaahmet Mezarlığı'nda hat-tat Şeyh Hamdullah Efendi'nin kabrinin yakınlarına defnedildiğini söyler (*Osmanlı Müellifleri*, III, 28). Ebû'lulâ Mardin ise vefat ettiğinde otuz dokuz yaşında olduğunu kaydeder (*Huzur Dersleri*, II, 240). Hoca-zâde Ahmed Hilmi, Nakşibendiyye tarikatının bazı büyük şeyhlerini tanıtmak amacıyla başladığı yazı çalışmalarını diğer büyük tarikatların kurucuları ve silsileleri için de birer kitap yapacak şekilde genişletmiş, bu eserleri kaleme alırken geniş ölçüde Harîrîzâde'nin *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâ'ik*'inden faydalanmıştır.

Eserleri. 1. *Hadîkatü'l-evliyâ*. Sekiz kitaptan oluşan külliyyatın ilk kitabı bu adla Nakşibendiyye tarikatına ayrılmıştır. Eserde bazı büyük Nakşibendî şeyhlerinin biyografileri verilmiş, tarikatın silsilesi ve şubeleri anlatılmıştır. Aynı metotla yazılan ve *Hadîkatü'l-evliyâ*'dan ana başlığı altında yayımlanan (İstanbul 1318, son kitap İstanbul 1320) diğer kitaplar şunlardır: *Silsile-i Meşâyih-i Kâdiriyye* (eser *Silsile-i Meşâyih-i Sâbiriyye-i Çiştîyye*'yi de ihtiva etmektedir), *Silsile-i Meşâyih-i Sühreverdiyye* ve *Kübreviyye*, *Silsile-i Meşâyih-i Mevleviyye*, *Ebü'lalemeyn Seyyid Ahmed Rifâî*, *Pîr-i Tarikat Seyyid Ahmed Bedevî* ve *Seyyid İbrâhim Düsûkî*, *Pîr-i Tarikat Ebû'l-Hasan Ali eş-Şâzelî* ve *Sâdeddin Cibâvî*, *Enmûzec-i İmâm-ı A'zam*. Eser, Arapça ve Farsça şiirler çıkarılıp kısmen sadeleştirilmek ve bazı Nakşibendî meşâyihî ilâve edilmek sure-

tiyle *Hadîkatü'l-evliyâ* (*Velîler Bahçesi*) adıyla Osmanlı Yayınevi tarafından yeniden yayımlanmıştır (İstanbul 1979). Bu yayımda külliyyatın son kitabı yer almamaktadır. 2. *Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî* (İstanbul 1319). Eserde Halvetiyye tarikatının ikinci pîri Yahyâ-yı Şîrvânî'nin biyografisi yanında Dede Ömer Rûşenî, Muhammed Demirtaş, Ahmed Şemseddin Marmaravî, Şeyh Şâbân-ı Velî, İbrâhim Ümmî, Sinan Karabaş Velî, Hüsâmeddin Uşşâkî gibi tarikat kurucusu Halvetiyye şeyhleri hakkında da bilgi verilmiştir. 3. *İbrâhim Gülşenî* (İstanbul 1322). Eserde İbrâhim Gülşenî, Hasan Sezâî-yi Gülşenî, Ramazan Efendi, Hasan Burhâneddin Cihangîrî, Ahmed Raûfî, Nûreddin Cerrâhî, Ahmed es-Sâvî, Feyzullah el-Misrî gibi tarikat kurucusu Halvetî şeyhlerine dair bilgi yer almaktadır. Son iki eser *Hadîkatü'l-evliyâ* külliyyatının Halvetiyye tarikatına ayrılmış bir bölümü sayılabilir. 4. *İmam Gazzâlî* (İstanbul 1322). *Hüccetü'l-İslâm İmam Gazzâlî Hazretleriyle Bazı Ecille-i Ricâl-i Sûtiyyenin Terâcim-i Ahvâl-i Kudsiyyet-iştimâllerini Hâvîdir* alt başlığını taşıyan eserin 17. sayfasından sonra Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr, Hakîm et-Tirmizî, Ahmed el-Gazzâlî, Ebû Medyen el-Mağribî, Ebû Hâmid Kayserî (Somuncu Baba), Hacı Bayrâm-ı Velî, Kuşadalı İbrâhim Efendi gibi sûfilere yer verilmiştir. 5. *Ziyâret-i Evliyâ* (İstanbul 1325, 1327). Müellif, 1324 yılı Ramazan ayında (Kasım 1906) İstanbul'daki bazı evliya türbelerini ve dergâhları ziyaret etmiş, bunlar hakkında yazdığı yazıları *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde "Cevelân-ı Dindârâne" başlığıyla tefrika halinde yayımladıktan sonra kitap halinde neşretmiştir. Ahmed Hilmi'nin türbelerini ziyaret ettiği bazı sûfiler şunlardır: Şeyh Vefâ Efendi, Emîr Ahmed Buhârî, Sünbül Sinan, Hüsâmeddin Uşşâkî, Ramazan Efendi, Aziz Mahmud Hüdâyî, İsmâil Ankaravî, İsmâil Rûmî, Abdülmecid Sivâsî, Abdülahad Nûri, Cemâleddin Hulvî, Hasan Cihangîrî, Nasûhî Üsküdarî, Nûreddin Cerrâhî, Selâhaddin Uşşâkî, Müstakimzâde Süleyman Efendi. 6. *Ravzatü'l-kurrâ ve Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm*. Eser, müellifin *Ceride-i Sûfiyye*'nin 62-67. sayfalarında yayımladığı yazıların derlenmesinden meydana gelmiştir (İstanbul 1959). Hoca-zâde Ahmed Hilmi'nin diğer eserleri şunlardır. *Mir'ât-ı Hazret-i Muhyiddin-i Arabî* (İstanbul 1315), *Mir'ât-ı Bâyezîd-i Bistâmî* ve *Ebü'l-Hasan Hara-kânî* (İstanbul 1319).

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, III, 27-28; *İlmiyye Sal-nâmesi*, s. 103; Ebû'lulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, II, 238-240; Özege, *Katalog*, II, 480; Tahir Erdoğan Şahin, *Anadolu'nun Tarihi Akışı İçerisinde Erzincan Tarihi*, Erzincan 1987, s. 285-286; *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu: Arap Harflî Türkçe Eserler: 1729-1928* (haz. Müjgan Cunbur - Dursun Kaya), Ankara 1990, I, 196-198; M. Serhan Tayşi, "Hoca-zâde Ahmed Hilmi Efendi", *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, İstanbul 1996, IX, 299-300; "Ahmet Hilmi Bey", *TA*, I, 259.

MUSTAFA KARA

HOCAZÂDE MEHMED EFENDİ

(bk. MEHMED EFENDİ, Hoca-zâde).

HOCAZÂDE MEHMED ENVERİ

(bk. MEHMED ENVERİ, Hoca-zâde).

**HOCAZÂDE
MUSLİHUDDİN EFENDİ**

(ö. 893/1488)

Fâti Sultan Mehmed'in hocası,
âlim ve kazasker.

Muhtemelen 838 (1434) yılı dolaylarında Bursa'da doğdu. Babası Bursa tüccarlarından Yûsuf Efendi'dir. O dönemde ticaretle uğraşanlar "hoca" unvanıyla anıldığından Muslihuddin Efendi "Hoca-zâde" diye meşhur olmuştur. Kaynakların belirttiğine göre daha küçük yaşta iken ticaretle uğraşmasını isteyen babasına karşı çıkarak ilim tahsiline yöneldi. Emîr Sultan'ın öğrencilerinden Şeyh Velî Şemseddin, Muslihuddin'in babasını oğlunun tahsili için ikna etmeye çalıştıysa da başaramadı. Bu yüzden tahsil hayatının ilk yılları sıkıntılı geçti; ancak bu durum onun şevkini kırmadı. Ağras (Atabey) Medresesi'nde Ayasuluk kadısının oğlu olup Ayasuluk Çelebisi diye tanınan oğlu Mehmed'den usul, meânî ve beyân dersleri aldıktan sonra Bursa Sultânîye Medresesi'nde Hızır Bey'in derslerine devam etti. İlmî yeteneği ve çalışkanlığı sayesinde kısa zamanda hocasının ilgisini çekti ve onun yardımcısı oldu. Bir müddet sonra da hocası tarafından II. Murad'a takdim edildi. II. Murad Hoca-zâde'yi önce Kestel kadılığına, ardından Bursa'daki Esediye Medresesi müderrisliğine getirdi. Altı yıl süren bu müderrisliği sırasında Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf* adlı hacimli eserini ezberleyen Hoca-zâde başarılı çalışmaları sayesinde II. Murad'ın güvenini kazandı. Pa-dîşahın huzurunda yapılan bir sohbet sırasında vaktiyle Timur'un meclisinde Tef-

tâzânî ile Seyyid Şerîf arasında geçen ilmi tartışma gündeme gelmiş, Ali Kuşçu Teftâzânî'nin, Hoca-zâde Seyyid Şerîf'in görüşlerini savunmuş, sonuçta Ali Kuşçu da Hoca-zâde'ye hak vererek onu II. Murad'ın huzurunda övmüştür.

Fâtih Sultan Mehmed'in tahta çıktktan sonra etrafına âlimleri topladığını duyan Hoca-zâde padişahla görüşmek üzere İstanbul'a gitti ve Mahmud Paşa tarafından hükümdara takdim edildi. Fâtih'in huzurunda Molla Zeyrek ve Molla Seyyid Ali'ye verdiği cevaplarla dikkati çekti. Bunun üzerine padişah onu kendisine hoca tayin etti ve ondan sarf dersleri aldı. Ancak Hoca-zâde'ye gösterilen bu ilgi başta Mahmud Paşa olmak üzere birçok devlet erkânının kıskançlığına yol açmış; hatta onu padişahın yanından uzaklaştırmayı planlayan Mahmud Paşa Hoca-zâde'nin kazasker olmak istediğini söylemiş; padişah da bunu Hoca-zâde'nin kendi arzusu sanarak kabul etmiştir. Kaynaklarda Hoca-zâde'nin bu görevi kabul etmek istemediği, ancak Mahmud Paşa'nın hükümdar tarafından verilen bir görevi reddetmenin uygun olmayacağı yolundaki telkinleriyle fikrini değiştirdiği de anlatılır (Mecdî, s. 147). Bir süre kazaskerlik yaptıktan sonra bu görevden ayrılan Hoca-zâde günlük 50 akçe ile önce Bursa Sultânîye Medresesi'ne, ardından İstanbul Sahn-ı Semân müderrisliğine tayin edildi. Bu sırada Fâtih'in isteği üzerine *Tehâfütü'l-felâsife* adlı eserini kaleme aldı. Padişah, Alâeddin Ali et-Tûsî'ni de aynı konuda bir eser yazmasını istemişti. Hoca-zâde çalışmasını dört ayda, Ali et-Tûsî altı ayda bitirdi. Bu iki çalışmadan Hoca-zâde'ninki daha değerli bulunmakla birlikte padişah her birini 10.000 dirhemle ödüllendirdi, ayrıca Hoca-zâde'ye bir de kaftan hediye etti. Bunun üzerine Ali et-Tûsî İstanbul'u terkedip İran'a gitti. Hoca-zâde daha sonra Edirne ve İstanbul kadılıkları görevinde bulundu (1466-1467). Ali et-Tûsî'nin öğrencisi Karamânî Mehmed Paşa vezir olunca Hoca-zâde'yi İstanbul'dan uzaklaştırmak amacıyla padişaha onun İstanbul'un havasından hoşlanmadığını, bu sebeple İznik'e gitmek istediğini söyleyerek Hoca-zâde'nin İznik'e müderris ve kadı olarak tayinini sağladı. Fakat Hoca-zâde kadılığı bırakıp müderrislik görevine devam etti; Fâtih Sultan Mehmed'in vefatına kadar da bu görevde kaldı.

II. Bayezid Hoca-zâde'yi günlük 100 akçe ile önce Bursa Sultânîye Medresesi'ne, ardından Bursa müftülüğüne tayin etti. Bu görevde iken kendisine felç geldi. Padişah ondan *Şerhu'l-Mevâkıf*'a bir hâşi-

ye yazmasını istediye de daha önce bu kitapla ilgili olarak hazırladığı notlarının Fenârî Hasan Çelebi tarafından elinden alınıp kendi hâşiyesine eklendiğini belirterek artık yeni bir hâşiye yazacak güce sahip olmadığını söyledi. Buna rağmen padişah ısrar edince hâşiyeyi yazmaya başladı, ancak temize çekemeden Bursa'da vefat etti ve Emîr Sultan'ın yanına defnedildi. Hoca-zâde'nin Mehmed ve Abdullah adlarında iki oğlu olup ilki bir müddet müderrislik yaptıktan sonra Zeyniye tarikatına intisap etmiş, ikinci oğlu ise genç yaşta ölmüştür.

Üç padişah dönemine yetişen Hoca-zâde birçok talebe yetiştirmiştir. Bunların en meşhurları Molla Bahâeddin, Molla Sirâceddin, Yarhisarlı Molla Mustafa Muslihuddin, Yûsuf b. Hüseyin Kirmastî, Nûreddin Yûsuf Karesî, Zeyrekzâde Ahmed Rûkneddin, Kadızâde Kutbüddin Mehmed, Mîrim Çelebi, Paşa Çelebi ve Gıyâseddin Kutbî'dir. Kaynaklarda Eşrefoğlu Rûmî onun talebeleri arasında gösterilmekteyse de yapılan araştırmalar sonunda söz konusu kişinin Eşrefzâde Muhyiddin Muhammed olduğu anlaşılmıştır (DİA, XI, 481). Hoca-zâde'nin çok titiz ve dikkatli bir araştırmacı olduğu nakledilir. Fâtih'in onu kendine hoca tayin etmesi ve bir "tehâfüt" yazmasını istemesi ilmi olan güvenini gösterir.

Eserleri. 1. *Tehâfütü'l-felâsife*. İslâm dünyasında tehâfüt geleneğinin en önemli metinlerinden biri kabul edilir. Müellif eserini, Fâtih Sultan Mehmed'in Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-felâsife*'si gibi bir eser yazmasını istemesi üzerine kaleme aldığını belirtir (*Tehâfütü'l-felâsife*, s. 4). Bazı araştırmacılar, *Tehâfütü'l-felâsife*'nin Gazzâlî ve İbn Rüşd'ün tehâfütlerini karşılaştırarak haklı tarafı ortaya çıkarmak amacıyla yazdırıldığını söylüyorlarsa da eser hakkında bilgi veren *eş-Şekâ'ik* ve *Keşfü'z-zunûn*'da bunu doğrulayan bir bilgi bulunmadığı gibi Hoca-zâde de bundan hiç söz etmez. Ayrıca kitapta İbn Rüşd'ün ve onun *Tehâfütü*'ünün adı bile geçmez. Gazzâlî filozofları yirmi meselede eleştirdiği halde Hoca-zâde'nin eserinde mesele sayısı yirmi ikidir ve bunlardan sadece beşi farklı başlık taşımaktadır; bu bölümlerde ele alınan meseleler de Gazzâlî'nin *Tehâfütü*'ünde çeşitli vesilelerle yer almıştır. Hoca-zâde bir kelâmcı olmakla birlikte filozoflara karşı peşin hükümlü değildir. Kelâm ve felsefe meselelerinin bir arada işlendiği müteahhirin kelâm akımının bir temsilcisi olduğu için Hoca-zâde bir konudaki tez ve antitezle ilgili düşüncelerin serbestçe muhakemesini ya-

par. Fakat onun yeni ve orijinal sayılacak bir yorum getirmeyip daha önceki filozof ve kelâmcıların görüşlerinden birini tercih ettiği görülür. Eserin giriş kısmında filozof ve kelâmcılar arasında tartışma konusu olan meseleleri tarafsız olarak ele alacağını, bununla birlikte Gazzâlî'nin *Tehâfütü*'ünde gördüğü bazı hataları ortaya koymaktan çekinmeyeceğini belirtir (a.g.e., s. 5). Fakat Gazzâlî'yi eleştirmekte o kadar ileri gider ki İbn Kemal, Hoca-zâde'nin amacının filozofların mı yoksa Gazzâlî'nin mi tutarsızlığını ortaya koymak olduğu konusunda tereddüt ettiğini söyler (bk. *Tehâfütü Hâşiyesi*, s. 511). Hoca-zâde yöntem olarak genellikle klasik kelâmın başvurduğu "kyâs-ı hulf"ü kullanır. Bu yöntemde bir mesele hakkındaki görüşler tez-antitez şeklinde ikiye indirgenir, ardından mesele bütün boyutlarıyla incelenir; her şık ayrı ayrı tartışılarak tüketilir ve böylece sonuca ulaşılır. Bu şekildeki akıl yürütmede mesele meseleyi doğurur; hatta konuyla ilgili tâli meselelere ve akla gelebilecek bütün sorulara cevap arandığından bazan asıl meseleden uzaklaşmış olur. Skolastik denilen bu verimsiz yöntemle insan zihninin yeni bir şey ortaya koyması güçtür. Bu açıdan bakıldığında Hoca-zâde'nin *Tehâfütü*'ünün Gazzâlî'ninkinden daha tıksız ve daha ufuksuz olduğu söylenebilir. Buna rağmen Celâleddin ed-Devvânî'nin, Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi tarafından kendisine hediye edilen Hoca-zâde'nin eserini gözden geçirdikten sonra onu çok beğendiğini söylediği ve kendisinin de aynı konuda bir kitap yazmayı düşündüğü halde bundan vaz geçtiği nakledilir (Mecdî, I, 157).

Tehâfütü'l-felâsife'nin çeşitli yazma nüshaları arasında Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan müellif nüshasıyla (Şehid Ali Paşa, nr. 1583) Râgıp Paşa Kütüphanesi'ndeki nüsha (nr. 828) örnek olarak gösterilebilir. Eser, Gazzâlî ve İbn Rüşd'ün *Tehâfütü*'lerinin kenarında Mustafa el-Bâbî el-Halebî tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1302, 1321). Hakîm Şah el-Kazvî'nî *Hâşiye 'alâ Tehâfütü Hoca-zâde ve İbn Kemal Hâşiye 'alâ Tehâfütü'l-felâsife* adıyla Hoca-zâde'nin eserine birer hâşiye yazmışlardır. Ahmet Arslan, İbn Kemal'in hâşiyesini konu alan doktora çalışmasında bu hâşiyeyi Türkçe'ye çevirmiş (İstanbul 1987), ayrıca doktoranın ilk bölümünü oluşturan *Tehâfütü Hâşiyesi* adlı çalışmasında (Ankara 1987) eserin bir değerlendirmesini yapmıştır. 2. *Hâşiye 'alâ Şerhi Hidâyeti'l-hikme li-Mevlânâzâde*. Esîrüddin el-Ebherî'nin *Hidâyeti'l-hikme* adlı eserine Mevlânâzâde

Hocazâde Muslihuiddin Efendi'nin *Hâşiye 'alâ Şerhi Hidâyeti'l-hikme* adlı eserinin ilk iki sayfası (Köprülü Ktp., Mehmed Âsım, nr. 269)

Ahmed b. Mahmûd el-Herevî'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2211, vr. 260-289, nr. 2539, vr. 71-102, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 1233, Ayasofya, nr. 4847, vr. 45-81; Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., nr. 216; Beyazıt Devlet Ktp., nr. 3999; Köprülü Ktp., Mehmed Âsım, nr. 269). **3. Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf li-Seyyid Şerîf el-Cürçânî.** Adudüddin el-İcî'nin *el-Mevâkıf* adlı eserine Seyyid Şerîf el-Cürçânî tarafından yazılan şerhin hâşiyesidir. Müellifin vefatı üzerine kitap öğrencilerinden Molla Bahâeddin tarafından temize çekilmiştir. Eserin bazı nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'nin yanı sıra (Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 302; Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 826, 248-333 varaklar arasında bulunmaktadır; Cârullah Efendi, nr. 2119; Damad İbrâhim Paşa, nr. 784; Hüsrev Paşa, nr. 122) Beyazıt Devlet (nr. 2878) ve Tire (Necip Paşa, nr. 167) kütüphanelerinde bulunmaktadır. **4. Hâşiye 'alâ Şerhi't-Tavâli' li'l-İşfahânî.** Kâdî Beyzâvî'nin *Tavâli'u'l-envâr* adlı eserine Mahmûd b. Abdurrahman el-İsfahânî tarafından yazılan şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1597; Hüsrev Paşa, nr. 122). Hüsrev Paşa nüshasında eserin adı *Hâşiye 'alâ'l-İşfahânî fi 'ilmi'l-ke'lâm* şeklinde yazılmış olup bu nüsha Şehid Ali Paşa'daki nüshadan farklıdır. Muhtemelen bu eser İsfahânî'nin kelâm konusundaki başka bir

eserinin hâşiyesidir. **5. Risâle fi'l-İtirâz 'alâ delil-i İsbâti vücûdiyyeti'l-Bârî** (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2350, vr. 18^b - 26^b). Eser, Allah'a cihet nisbet edilemeyeceğini akli delillerle ispat etmektedir. **6. Risâle fi't-tevhîd** (Süleymaniye Ktp., Ayasofya nr. 2206, vr. 12^a - 21^a). Müellif adının yer almadığı risâlede bir yerde (12^b sayfa kenarında) "Hocazâde" ibaresi bulunmaktadır. Eserde Allah'ın zâtıyla ilgili açısından vücûb, vâcib, vücûd ve mümkün terimleri tahlil edilmekte, bu terimlerin Allah'a nisbeti tartışılmaktadır. **7. Risâle fi bahşî'l-Şille ve'l-ma'lûl** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1161, vr. 98^b - 100^b). Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Tecrîdü'l-ke'lâm*'ının illet-mâul bahsine açıklık getirmek üzere yazılmıştır. **8. Risâle fi enne kelâmallâhi kadîm** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3782, vr. 20^b - 21^a). Eserde kelâmın mahiyeti ve lafz-mâna ilişkisi üzerinde durulmakta, kelâm-ı nefsinin kadîm, Cebrâil'in Hz. Peygamber'e tilâvet ettiği kelâm-ı lafzînin hâdis olduğu belirtilmektedir. **9. el-Cezrî'l-eşam** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1143, vr. 89^b - 91^a; Şehid Ali Paşa, nr. 2830; Hâlet Efendi, nr. 802, vr. 52^b - 56^b). Eserde hüsün ve kubuh terimlerinin anlamları açıklanmakta, bunların mutlak ve zatî değerler olup olmadığı ve akılla bilinip bilinemeyeceği tartışılmaktadır. Hatibzâde, bu risâlede hüsün ve kubuh ak-

lî olduğunu savunan Hocazâde'ye cevap vermek üzere *Hâşiye 'alâ mağlaţati'l-Cezri'l-eşam* adıyla bir risâle kaleme almıştır (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2122; Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2200). **10. Şerhu'l-İzzî fi't-taşrîf** (Süleymaniye Ktp., Antalya-Tekelioğlu, nr. 628). İzzeddin ez-Zencânî'nin eserinin şerhidir. **11. Hâşiye 'alâ Şerhi Telhîşî'l-Miftâh** (Süleymaniye Ktp., Antalya-Tekelioğlu, nr. 838). Hatîb el-Kazvî'nin eserine Teftâzânî'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir. **12. Muḳaddimât seb' fi ma'rifeti kavsi kuzah.** Işığın kırılmasından, gökkuşağı ve özelliklerinden bahseden bir risâledir (yazma nüshaları için bk. Osmanlı *Astronomi Literatürü*, s. 50).

BİBLİYOGRAFYA :

Hocazâde, *Tehâfütü'l-felâsife*, Kahire 1321, s. 4, 5; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 126-139; Küçük Nişancı Mehmed Paşa, *Târih*, İstanbul 1279, s. 145, 173, 233; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, I, 145-158; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih* (nşr. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992, V, 110-121; Hüseyin, *Bedâiyü'l-vekâyi'* (nşr. A. S. Tveritinovay), Moskova 1961, vr. 189^a, 295^a, 510^b, 513^a; *Keşfü'z-zunûn*, I, 497, 513; II, 1139, 1892, 2028-2029; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 354-356; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, II, 306-308; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 214-215; Osmanlı Müellifleri, I, 293-294; Serkis, *Mu'cem*, I, 842-843; Brockelmann, *GAL*, II, 297-298; *Suppl.*, II, 290, 322; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 433; Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, 148; M. Celâl Şeref, *Allâh ve'l-kâlem ve'l-insân fi'l-fikri'l-İslâmî*, Beyrut, ts. (Dârü'n-Nehdati'l-Arabîyye), s. 164-177; Mübahat Türker Küyel, *Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti*, Ankara 1956, s. 53-62; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, XII, 290-291; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 230; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 492-493; Ahmet Arslan, *Kemal Paşa-zâde: Tehâfüt Hâşiyesi'nin Tahlîli*, İstanbul 1987; Recep Cici, *Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları* (doktora tezi, 1994, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 301; *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi* (haz. Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr.), İstanbul 1997, s. 48-50; A. Neclâ Pekolcaç - Abdullah Uçman, "Eşrefoğlu Rûmî", *DiA*, XI, 481; Eyyüp Sabri Fânî, "Hakîm Şah el-Kazvîni", a.e., XV, 195.

SAFFET KÖSE

HOCİÇ, İbrâhim
(1916-1991)

Boşnak din âlimi ve yazar.

Bosna-Hersek'in Rogatica kasabasına bağlı Godimlje köyünde doğdu. Babası Zeynil ve dedesi Mula Efo da bölgenin tanınmış âlimlerindedir. İlkokulu Rogatica'ya bağlı Borika'da bitirdikten sonra Saraybosna'da lisede ve Kadılık Yüksek Oku-